

katere učitelje te novosti begajo, posebno še ugotavljanje stilistične vrednosti in vsebinske enakovrednosti. Tožijo, da je to pretežno za učence in da se tudi sami ne počutijo več tako trdni v svojem znanju, kot so se včasih. Nekdanja trdnost je bila na žalost dostikrat brezplodna in prazna. Nič hudega ni, če niso več mogoča nagla odločanja, ampak je večkrat potreben daljši premislek. Nova slovnica noče biti toga, sama sebi namen, ampak si prizadeva biti tesno povezana z izražanjem v vseh mogočih življenjskih okoliščinah. Novo jezikoslovje se ne zadovoljuje s suhoparnim določanjem jezikovnih kategorij, ampak teži k uzaveščanju jezikovnih mehanizmov in nato k čim ustrežnejši izrazitvi tistega, kar človek želi povedati.

Literatura:

Rosandić Dragutin – Silić Josip, *Osnove morfologije i morfolistike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1979;
Toporišič Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976;
Transformationelle Schulgrammatik, Tübingen 1970.

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

ZNAČILNOSTI RAZVOJA BELORUSKE LITERATURE

Belorusi so z nekaj nad sedmimi milijoni strnjeno naseljenega prebivalstva v Beloruski SSR med vzhodnimi Slovani v manjšini, njihova književnost (v modernem pomenu) pa med najmlajšimi slovanskimi, čeprav segajo njeni začetki daleč v srednji vek, v dobo Kijevske države (11.–12. stoletje). Le-ta je v okviru bizantinske kulture sprejela slovansko narečje okolice Soluna za svoj knjižni jezik in razvila v njem poleg cerkvenega tudi bogato posvetno pismenstvo, ne le prevodno, temveč tudi izvorno, kot pričajo ohranjeni letopisi, t. i. Nestorjeva kronika in znamenita *Pesnitev o vojnem pohodu Igorjevem (Slovo o polku Igoreve)*. Izročilo te literature, ki je bila skupna vsem trem kasnejšim vzhodnoslovanskim narodom, se je po razpadu staroruske države na posamezne fevdalne kneževine in po tatarskem navalu na Kijev (1240) nadaljevalo v pokrajinskih literaturah, med drugim tudi na ozemlju, ki je sčasoma dobilo ime Belorusija.¹

To ozemlje je skupaj z delom današnje Ukrajine prišlo v prvi polovici 14. stoletja v sestav Velike kneževine Litve, ko se je ta širila proti jugu in vzhodu, na opustošene dele nekdanje Kijevske države, in postala velika, večnarodnostna država s pretežno slovanskim prebivalstvom. V novi državni skupnosti so bili Slovani, pokristjanjeni že v kijevski dobi, na višji kulturni stopnji kot tedaj še poganska Litva, tako da je »ruski« jezik, kakor so imenovali tudi beloruščino in ukrajinščino, postal uradni jezik litovskega dvora, diplomacije in pisarn. V njem so ohranjeni številni spomeniki pravnega značaja – uradne listine, upravni spisi, zakoniki ipd. Priznanje jezika, ki je bil blizu tedanjemu živemu beloruskemu govoru, za uradni jezik je pospešilo razvoj in uveljavitev novega, beloruskega knjižnega jezika tudi v tistih literarnih vrstah, kjer je dotlej vladal umetni cerkvenoslovanski knjižni jezik. Le-ta se je obdržal v liturgičnih delih, v pridigah in opisih romanj v »sveto deželo«, medtem ko številne letopise (npr. *Letopis velikih knezov litovskih, Belorusko-litovski letopis l. 1446*) in kronike iz 15. stoletja že prištevajo med prve spomenike stare beloruske literature, napisane sicer v tradicionalnem pravopisu, a brez arhaičnih cerkvenoslovanskih oblik. Le v stilistične namene je več starih knjižnih zvez in oblik ohranjenih v literarno najboljšem spomeniku te dobe, in panegiriku *Pohvala knezu Vitoldu (Pahvala knjazju Vitautu, ok. 1430)*. Kot zanimivost naj bo omenjeno, da so tudi Tataři, ki so se naseljevali tod v 14. in 15. stoletju, prevzeli beloruščino, in to ne le kot pogovorni jezik, temveč tudi za muslimanska verska dela in za posvetno literaturo, pri čemer so ohranili arabsko pisavo.

Kljub pravoslavni večini prebivalstva in kljub ženitvam litovskih knezov z beloruskimi plemkinjami pa uradna Litva ni sprejela krščanstva po vzhodnem obredu, temveč se je s poroko velikega kneza Jagela s poljsko kraljico Jadvigo naslonila na Poljsko in proglasila katolicizem za državno vero (1386). S personalno unijo med Litvo in Poljsko se je tudi v Belorusiji začel širiti vpliv zahodno usmerjene poljske kulture. Univerza v Krakovu, ustanovljena že leta 1364, je od sredine 15. stoletja postajala središče novih idejnih tokov, humanizma in renesanse, kar je v poljsko prestolnico privabljal

¹ Več o tem Fr. Jakopin, Vprašanje beloruskega jezika in jezikoslovja. JIS 1969–70.

tudi študente iz drugih dežel, tako tudi iz Belorusije. V prvih desetletjih 16. stoletja je iz kroga takih humanistično usmerjenih izobražencev izšlo več pesnikov, ki so v latinskih verzih opevali posvetno življenje. Med najbolj izvirne spada *Nicolaus Hussovianus*, v poljski literarni zgodovini imenovan *Mikołaj z Hussowa ali Hussowczyk* (ok. 1480–1533), po rodu Belorus, verjetno iz vasi Usovo ali Gusovo, zato v blr. *Nikołaj Gusowski*, v mladosti poklicni lovec, pozneje, po šolanju neznanu kje, škofov dvorjan v Krakovu; s svojim pokroviteljem je obiskal Rim in za papeža, vnetega lovca, napisal epsko-lirsko *Pesem o zobrovi zunanosti in divjosti ter o lovu nanj (Carmen de statura, feritate et venatione biontis)*, natisnjeno v Krakovu 1523. V njej v distihih opeva lepoto beloruskega pragozda, v realistične opise lova na mogočnega zobra pa vpleta slavospeve svojemu gospodu in poljskemu kralju, predvsem pa litovskemu knezu Vitoldu, ter tožbe zaradi ogrožene domovine – Litve, kakor so tedaj imenovali tudi zahodni del današnje Belorusije. Glede na tematiko in domoljubje upravičeno uvrščajo to pesnitev med belorusko-litovsko kulturno dediščino, ni pa imela neposrednega vpliva na razvoj beloruske literature.

V domačem jeziku se kot znanilci novih idejnih tokov pojavijo v tem času rokopisni prevodi zgodb s posvetno tematiko – zgodovinskih in viteških povesti o Aleksandru Velikem, o razdejanju Troje, o Tristanu in Izoldi itd. Pravi prelom pa je pomenila prva tiskana knjiga, ki jo je Belorusom oskrbel tiskar, humanist in prosvetitelj *Francisk Skaryna* (po današnjem blr. fonetičnem pravopisu,² prvotno *Skorina*, ok. 1485 – pred 1552), sin trgovca iz Polocka. V letih 1504–1506 je na univerzi v Krakovu študiral svobodne vede in dosegel diplomu iz filozofije, nato potoval po zahodni Evropi, 1512 v Padovi doktoriral iz medicine, potem pa se namenil s tiskano besedo v domačem jeziku prosvetljevati rojake. Gotovo mu je bilo znano, da so v Krakovu že v letih 1491–1493 v cirilici natisnili pet cerkvenoslovanskih knjig in da so bile takoj zaplenjene, češ da je v njih husitski duh. Svojo zamisel je uresničil v Pragi, kjer je bila še starejša tiskarska tradicija; 1517 je v beloruskem jeziku izdal *Psalter*, ki naj bi rabil hkrati kot abecednik, nato pa do 1520 še dvaindvajset knjig *Stare zaveze*, vse v poenostavljeni cirilski pisavi, z obširnimi predgovori in spremnimi besedami, ki so prava enciklopedija podatkov ne le o vsebini biblijskih knjig, temveč tudi iz zemljepisa, zgodovine itd. V skladu s takim posvetnim značajem izdaje je bila tudi grafična oprema *Ruske biblije*, kot jo je naslovil, s prizori iz vsakdanjega življenja in z njegovimi portreti.

Izvirno in umetniško dovršeno likovno zunanost Skarynovih knjig so posnemali ne le v slovanskih deželah, temveč tudi v Nemčiji, kjer je imelo tiskarstvo bogato tradicijo. Kot navaja beloruska literarna zgodovina, so »primer očitnega posnemanja Skaryne tübingenske izdaje Primusa Trubera (1561–1563)«,³ pri tem pa, žal, ne pove, da gre za dela *slovenskega pisatelja* Primoža Trubarja.

Iz Prage je Skaryna odšel v domovino in v Vilnu ob podpori nekaterih premožnih meščanov ustanovil lastno tiskarno ter tako postal pionir tiskarstva med vzhodnimi Slovani – v Moskovski državi so natisnili prve knjige šele sredi 16. stoletja. V tej tiskarni je 1522 izdal neke vrste psalter z dodatki (med drugim s cerkveno-astronomskim koledarjem) kot zbornik s poučno tendenco, namenjen, tako kot njegova biblija, preprostemu bralcu, zaradi priročne oblike znan kot *Popotna knjižica*. Za samostojno laično branje je 1525 izdal še knjigo *Apostol* v cerkvenoslovanščini, a z beloruskim jezikovnim komentarjem. Nadaljnje delo mu je onemogočila ortodoksna pravoslavna cerkev skupaj s fevdalnimi oblastmi – kot prvi laik na prosvetnem področju v Belorusiji je zbujal nezaupanje in sum o krivovertstvu. Čeprav ni bil neposredno povezan s protestantizmom, se je ob obisku Nemčije 1525 v Wittenbergu srečal z Lutrom in Melanchthonom, po vrnitvi pa bil nekaj časa v službi pri pruskem knezu, ki je prestopil v luteranstvo. Gmotne težave so Skaryno prisilile, da je ok. 1535 spet odšel v Prago, kjer je na kraljevem dvoru znanstveno deloval kot botanik.

Sredi 16. stoletja se je tudi na beloruskem ozemlju razširila reformacija, posebno še kalvinizem, a je bila mnogo manj pomembna za razvoj domačega knjižnega jezika kot pri drugih narodih. V boju s katoliško in pravoslavno cerkvijo za pozemske dobrine so tamkajšnji fevdalci ustanavljali protestantske cerkvene občine in tiskarne; te so izdajale prevode biblije, a ne v beloruščini, marveč v poljščini (v Brestu 1563, v Njasvižu 1572), saj je belorusko plemstvo, ki se je oprijelo nove vere, že prehajalo v območje poljske kulture. Eden od prevajalcev, evropsko znani poljski reformacijski delavec *Szymon Budny* (1530–1593) je, živeč kot kalvinski pastor med preprostim beloruskim ljudstvom, izdal zanj v beloruščini *Katekizem* (Njasviž 1562), kjer se v predgovoru zavzema za enakopravnost vseh jezikov v državi.

Od domačinov je Skarynovo delo nadaljeval njegov bližnji rojak, blizu Polocka ok. 1540 v plemiški družini rojeni *Vasilij N. Ameljanovič-Tjapinski*, eden od vidnih beloruskih sociancev (antitrinitarcev). V živem ljudskem jeziku je prevedel del *Evangelijev* in jih izdal skupno s cerkvenoslovansko predlogo, verjetno v Njasvižu ok. 1570 (v edinem ohranjenem izvodu ni navedbe o kraju in letu izida). V predgovoru se izreka zoper polonizacijo in zavzema za šole v domačem jeziku.

² Tudi pri večini nadaljnjih priimkov je v oklepaju navedena starejša znana oblika.

³ Istorija beloruskoj dooktjabrskoj literatury. Minsk, »Nauka i tehnika«, 1977, str. 118.

Leta 1569 je bila v Lublinu sklenjena med Poljsko in Litvo realna unija, po kateri je prva dobila veliko politično premoč v državi. Beloruščina je bila sicer tudi poslej dovoljena kot uradni jezik Litve – 1588 je ponovno izšel Litovski statut, kot že prej (1529, 1566) v blr.– vendar se je polagoma začela umikati latinščini in nato poljščini. Višja plast beloruskega in (litovskega) plemstva in višja pravoslavna duhovščina sta začeli prevzemati vero, jezik in običaje poljskega plemstva; hkrati so poljski velikaši širili svojo posest na vzhod, pri čemer je bil fevdalni pritisk na podložnike združen z verskim in narodnostnim. V drugi polovici 16. stoletja se je v reformacijskem gibanju okrepilo družbeno radikalno krilo, tkim. arijanci, in plemstvo se je iz strahu za svoj položaj začelo vračati v katoliško cerkev. Le-ta je kljub t. i. varšavskemu ediktu (1573), ki je zagotavljal nekatoliškim plemičem versko svobodo, začela pod vodstvom jezuitov protiofenzivo. Leta 1570 je bil v Vilnu, tedanjem kulturnem središču Belorusov, ustanovljen jezuitski kolegij, ki so ga leta 1578 spremenili v akademijo; hkrati so jezuiti tudi v Belorusiji v mestih ustanavljali osnovne šole. V boju proti njihovemu vplivu so tudi mestne pravoslavne bratovščine začele širiti mrežo šol, sprva z beloruskim, nato s cerkvenoslovanskim učnim jezikom ruske redakcije.

Izraz teh trenj so številni *polemični spisi*, od katerih jih mnogo obravnava verska vprašanja, zlasti po cerkveni uniji v Brestu 1596, ko je bil podpisan dogovor o združitvi katoliške in pravoslavne cerkve v Belorusiji in Ukrajini. Pravoslavna cerkev je v tem boju, ki so v njem skupaj nastopali Belorusi in Ukrajinci (npr. Meletij Smotricki, Afanasij Filippovič), uporabljala poleg tradicionalne cerkvene slovanščine v že omenjeni ruski redakciji predvsem poljščino ali celo latinščino, in le izjemoma živi ljudski jezik. Stari umetni knjižni jezik je vladal tudi v cerkvenih in šolskih knjigah, kot sta *Grammatika slovenska* L. Zizanija (1596) in slovnica M. Smotrickega (Vilno, 1619), ki so prihajale iz številnih tiskarn.

V sočnem ljudskem jeziku, prepletenem s pregovori in slikovitimi primerjavami so v tem času nastajale anonimne politično zaostrene *parodije* in *satire* v obliki poslanic in govorov, kot npr. *Govor Ivana Mjaleška ali Poslanica Obuhoviču*. Medtem ko so pisci teh del izražali skrb zaradi položaja domačinov spriču vdora tujcev, so iz plemiških vrst prihajali t. i. *epigrami*, ki so slavili velikaše, in zgodovinske kronike, kot je *Hronologija (1581) Andreja Rymše*, napisana v silabičnih trinajstercih.

Prve primere beloruske verzifikacije je dal še Fr. Skaryna v predgovorih k bibliji. Beloruski protestantje so izdali tudi dve pesmarici, a le s poljskimi in latinskimi teksti. Pod vplivom poljske renesančne poezije se je v beloruski (kot tudi v ukrajinski) verzifikaciji uveljavil že v 16. stoletju silabični verzni sistem, tem lažje, ker so ti pesniki – med njimi tudi Rymša – pisali predvsem v poljskem jeziku. Med umetniško uspele silabične pesnitve spada anonimna *Tožba ob žalostnem odhodu očeta Leontija Karpoviča* (Vilno 1620), ki v baročnem slogu združuje pesniška sredstva starega knjižnega jezika z ljudsko frazeologijo. V 17. stoletju se je silabizem uveljavil tudi v ruskem pesništvu, kamor ga je uvedel *Simeon Polocki* (1629–1680), znan kot ruski pisatelj in prosvetitelj, začel pa je svojo literarno dejavnost z verzi v materinem beloruskem jeziku.

Konec 17. stoletja so se pogoji za razvoj beloruske literature v poljsko-litovski državi, ki so jo ogrožali zunanji sovražniki in pretresali notranji nemiri, še poslabšali. Narodnostna in verska nestrpnost je pripeljala do tega, da je državna skupščina 1697 prepovedala uporabo beloruščine v uradnih dokumentih, na javnih mestih in v tisku. S tem je bil onemogočen razvoj knjižnega jezika, beloruščina je ostala omejena na kmečko okolje, kjer so jo tudi plemiči in izobraženci uporabljali kot pogovorni jezik, pri tem pa je vanjo prodiralo vse več poljskih jezikovnih sredstev. Njen družbeni položaj je dobro viden zlasti v *intermedijih* – vložkih v latinske in poljske jezuitske šolske igre, kakršne so pisali že od konca 16. stoletja; v njih so vloge v beloruščini namenjene le osebam iz nižjih družbenih slojev (poleg kmetov nastopajo v njih rokodelci, študentje, vojaki, židovski krčmarji, cigani ipd.). Še sredi 18. stoletja, ko so v Belorusijo že prodirale ideje razsvetljenstva, so imeli beloruski jezik, pač tudi v skladu s pravili klasicistične poetike o visokem in nizkem stilu, primeren le za intermedije, komedije, humoristično in satirično poezijo, kot kažejo doslej evidentirani rokopisni spomeniki te dobe. V zvezi z velikimi zgodovinskimi dogodki v drugi polovici tega stoletja – z delitvami Poljske in s Košciuszkoovo vstajo – je vzniknila politična poezija, npr. *Pesem beloruskih vojakov 1794. leta*, ki v obliki posnema popularne poljske »krakovjake«.

Po zadnji delitvi Poljske (1795) je bila Belorusija skupaj z Litvo in Ukrajino v celoti priključena ruskem carstvu. Nasilni polonizaciji je sledila nasilna rusifikacija, saj carizem Belorusom – kot nobenemu od neruskih narodov – ni priznaval narodnostnih pravic. V boju zoper carski absolutizem se je Belorusija povezala tako s poljskim kot z ruskim osvobodilnim gibanjem, v začetku predvsem s poljskim. To se je začelo v letih 1817–20 v Vilnu z dejavnostjo ilegalnih študentskih društev t. i. filomatov, ki so bili povečini iz Belorusije in prav tako kot ruski dekabristi v stikih s tajno organizacijo v Grodnu in Minsku. Velik je bil odmev vstaje v Varšavi 1830, ki so jo sicer vodili plemiči, a se je po porazu le-teh odpor nadaljeval v revolucionarno-demokratskih organizacijah tudi na beloruskem ozemlju. Tudi v kulturi je prevladoval poljski vpliv. Na sloveči poljski univerzi v Vilnu (po vstaji je bila ukinjena) se je med napredno usmerjenimi profesorji razvilo zanimanje za belorusko pretek-

lost, običaje in jezik, v okviru mlade slavistične vede so izšle prve publikacije o beloruski zgodovini, pismenosti in folklori.

Bogato ljudsko pesništvo je navdušilo tudi poljske romantične pesnike, rojene na beloruskem etničnem ozemlju. Adam Mickiewicz je motive beloruske folklore ustvarjalno upodobil v zbirki *Balade in romance* (Vilno 1822) in v dramski pesnitvi *Praznik mrtvih (Dziady)*; tudi drugi romantiki t. i. litovske šole so zajemali snovi iz ustnega slovstva, prevajali beloruske ljudske pesmi v poljščino, nekateri pa tudi sami pesnili v beloruščini. Tako je voditelj filomatov *Jan Čačot*, (Czeczot, 1796–1847) izdal v 6 delih zbirko *Kmečke pesmi iznad Nemna in Dvine (Pieśni wieśniacze z nad Niemna i Dzwiny)*, (Vilno 1837–46) v poljskem prevodu in izvorniku ter vključil vanjo tudi svoje izvorne poljske in beloruske (folklorno stilizirane) pesmi. V splošnem se v dobi t. i. etnografske romantike gledali na belorusko poezijo kot na »lokalno« poljsko slovstvo; vprašanja posebne beloruske narodnosti se ni zavedal niti A. Mickiewicz, ni spoznal, da »Litva«, kot je z zgodovinskim pojmom imenoval svojo ožjo domovino, v narodnostnem pogledu ni del Poljske. V svojih pariških predavanjih je govoril tudi o beloruski zgodovini, kulturi in jeziku, ni pa omenil možnosti za nastanek nove beloruske književnosti.

Le-ta se je spričo kratenja pravic domačemu jeziku v šoli in tisku tudi v prvi polovici 19. stoletja razvijala nepovezano, ostajala je v rokopisih in anonimna. Kljub političnemu pritisku so opazni začetki preroda, h kateremu so na tem »križišču slovanskih vplivov« pripomogle pobude sosednjih literatur, poleg poljske tudi ruske in ukrajinske. Kot odmev boja zoper preživel klasicizem pri Rusih in Poljakih sta nastali anonimni parodiji *Eneida narobe* in *Taras na Parnasu*. Prva, spesnena verjetno v dvajsetih letih 19. stoletja, je ohranjena le v odlomku, prvič objavljenem 1845 v neki peterburški reviji. Kakor v zgodnejši ruski in ukrajinski parodiji na antično Eneido je tudi tu v vzvišenem slogu komična vsebina, tipično beloruski pa so prizori iz tedanjega fevdalnega življenja in krajevni kolorit. Druga pesnitve, objavljena šele 1889 v Minsku (hkrati z ruskim prevodom) v na pol realistični na pol pravljlični zgodbi o dogodivščinah gozdnega čuvaja Tarasa, ki zaide na Parnas med antične bogove, smeši ne le literarne nazore in okus klasicistov, temveč tudi uradno slovanofilstvo z njegovo idealizacijo patriarhalnega reda. Ruski vpliv je viden tudi v verzifikaciji, v štiristopenem jambu, ki ga označujejo kot neposredno dediščino Puškinove dobe. V 19. stoletju je nad nekdanjim silabizmom začel prevladovati silabotonizem, ki je še danes tipičen za belorusko poezijo.

V vezani in nevezani besedi so se v prepisih močno širile tkim. *gutarke*: v njih preprost človek v prvi osebi v pogovornem jeziku pripoveduje zgodbo z motivi iz kmečkega življenja ali iz življenja idealizirane fevdalne Poljske.

Poleg anonimnih ustvarjalcev so se v prvih desetletjih 19. stoletja pojavili znani, med njimi prvi beloruski pesnik kmečkega rodu, vaški kovač *Pavljuk Bagrym* (1813–1891), čigar edina ohranjena pesem *Zaigraj, zaigraj, fantič mali* je bila prvič objavljena šele 1858 v Poznanju v poljskem prevodu, medtem ko je štiri zvezke njegovih pesmi zapolnila carska policija ob preiskavi zaradi njegovega očeta, udeleženca kmečkega upora. Zaradi beloruskih verzov, ki jih je napisal *Ignat Legatovič* iz Minska, je bila leta 1838 zaplenjena prva številka almanaha »*Bojan*«. Dolgo je čakala na natis tudi ljubezenska pesem *Deklica Jana Barščeuskega* (Barszczewski, ok. 1790–1851, napisana 1809, objavljena 1843 v poljskem almanahu »*Rocznik Literacki*«, medtem ko je njegova pripovedna pesem *Kmečki upor* krožila med ljudstvom še konec 19. stoletja in zašla med folklorno gradivo. V Peterburgu, kjer je živel dolga leta (tam se je srečeval tudi z A. Mickiewiczem in T. Ševčenkom), je v poljščini objavil pripovedno zbirko *Plemič Zavalnja ali Belorusija v fantastičnih zgodbah* (1844–46), ki jo zaradi slikovite pripovedi primerjajo z zbirko Tisoč in ena noč.

Takšna dvojezičnost – ali celo trojezičnost – pisateljev je značilna za vse 19. stoletje in je posledica tedanjih zapletenih družbenih in narodnostnih razmer v Belorusiji. Prvotno navdušenje za belorusko folkloro, značilno za obdobje etnografske romantike, je polagoma, pod vplivom idej francoske revolucije, prehajalo v skrb za zatirano ljudstvo in nato v zavest o posebni beloruski narodnosti, izpod plasti poljske kulture se je počasi, ob pomoči poljskih izobražencev, prebiral na površje beloruski jezik. Novi knjižni jezik se je zaradi dolgotrajnega premora v pismeni tradiciji oblikoval na novo, na narečni podlagi, a s težiščem na osrednjih govorih (okoli Minska). Tudi pisava ni bila enotna: poleg latinice (po poljskem zgledu) so uporabljali tradicionalno cirilico; ta je zmagala po oktobrski revoluciji, ko je bil januarja 1919 vzhodni del Belorusije proglašen za republiko (zahodni del je 1921 pripadel obnovljeni Poljski) in je bila beloruščina naposled uradno priznana.

V petdesetih letih je pod vplivom ruskih neuspehov v krimski vojni centralistični pritisk nekoliko popustil, kar je omogočilo natis prvih literarnih del v beloruščini. Že prej, leta 1864, je v Vilnu ob pomoči poljskega pesnika Vladislava Syrokomla, ki je pesnil tudi v beloruščini, pod poljskim naslovom skrit izšel beloruski libreto za opero *Idila* (uprizorjena 1852 v Minsku), ki mu je 1855 sledila beloruska pesnitev *Gapon*. Pisec teh del, *Wincent Dunin-Marcinkevič* (Marcinkiewicz, 1807–1884), sin obubožanega plemiča, sprva le poljski pesnik, je z njima dokazal, da je tudi beloruski jezik primeren za estetsko oblikovanje, zato ju imajo za nekakšen manifest beloruske književnosti. Napisal je več

sentimentalno-didaktičnih pesnitev, beloruskih (te so bile povečini objavljene šele po oktobrski revoluciji) in poljskih, ki je v njih idealizacija patriarhalnega življenja združena z rousseaujevskim kultom srca, ne manjkajo pa tudi protifevdalni akcenti. Vpliv poljske romantike – prevedel je dva speva Mickiewiczevega Gospoda Tadeja (1859) – je viden med drugim v zanimanju za ljudsko pesniško blago, ki ga je vpletal v svoje pesnitve. Živel je pretežno v Minsku, kot sodnijski uradnik in kot organizator kulturnega življenja, vmes pa na svojem podeželskem posestvu, kjer je bil po vstaji (1863) dolga leta interniran. Tedaj je napisal v beloruščini več odrskih del, kot prvo komedijo *Pinska šlahta* (1866, obj. šele 1918); v njej se je z idealizacijo propadajočega »plemiškega gnezda« odzval na spremembe v družbenem življenju Belorusije po t. i. kmečki reformi.

Kmečka reforma, tj. odprava tlačanstva (1861), ni zmanjšala kmečkih bremen, saj so jo izvedli sami graščaki in svojo korist, zato je raslo revolucionarno vrenje, ki so ga podpirale ideje ruskih revolucionarnih demokratov, pa tudi poljsko osvobodilno gibanje. Poljska vstaja (1863) se je razširila tudi v Litvo in Belorusijo, zlasti med malo plemstvo; vodil jo je *Kastus Kalinowski* (Konstanty Kalinowski, 1838–1864), pravnik, učenec Čerņiševskega za časa študija v Peterburgu. Da bi pridobil za gibanje tudi kmete, je med pripravami za vstajo 1862 začel izdajati (pod psevdonimom) beloruski časopis »*Mužickája prauđa*« (Kmečka pravica); po porazu je pred usmrčitvijo napisal kot svojo politično oporo, namenjeno beloruskemu ljudstvu, *Pismo izpod vislic* in vanj vključil tudi svojo edino znano lirsko pesem.

Vstaji je sledilo najhujše preganjanje – polnih trinajst let je trajalo obsedno stanje – in rusifikacija vsega kulturnega in prosvetnega življenja (gledališča, šolstva itd.); prepovedano je bilo izdajanje beloruskih knjig v latinici, a tudi poskusi v cirilici so bili brezuspešni, tako da so izhajale le v tujini. V zvezi s šovinističnim zanikanjem narodne samobitnosti »Severozahodne pokrajine«, kot so uradno imenovali Belorusijo, se je v sedemdesetih in osemdesetih letih razvila bogata ruska in poljska etnografska, jezikoslovna, zgodovinska in literarnozgodovinska znanstvena publicistika, ki je potrjevala obstoj posebnega beloruskega naroda in jezika.

Literarna dela so po vstaji ostajala spet v rokopisih, kot je bilo omenjeno že pri Duninu, ali pa se širila anonimno, kot »gutarke«, ki so imele večkrat ostro proticaristično tendenco. Oživila je literatura šele v devedesetih letih in to v okviru novih družbenih razmerij, kot so se razvila po odpravi tlačanstva na temelju novih družbenih razredov – meščanstva in proletariata. Vendar je v beloruski literaturi ostalo kot glavna tema kmečko življenje, upodobljeno v novih razmerah razslojene vasi v likih kulaka in kmečke revščine. V Minsku je začel v ruščini izhajati prvi družbeno-literarni časopis na beloruskih tleh, »*Minskij listok*« (1886–1902), pri katerem so sodelovali meščanski liberalci, narodniki in radikalni kmečki demokrati; v njem so med publicistiko našle prostor poleg ruskih tudi posamezne beloruske pesmi. Nekaj beloruskih pesmi je objavil v tem listu *Janka Lučyna* (1851–1897), večina pa je ostala v rokopisu in so izšle šele po njegovi smrti v zbirki *Vjazanka* (Šopek, Peterburg 1903). Čep-rav je bil iz meščanske, izobraženske družine in po študijah inženir, je opeval predvsem kmeta, ki je pri njem individualiziran in psihološko poglobljen lirski junak. Pesnil je tudi v ruščini, posebno pa je bil povezan z izročilom poljske romantične poezije (A. Mickiewicz, Wł. Syrokomla) in pripravil tudi zbirko poljskih pesmi (Varšava 1898). Lučyna je kot evropsko razgledan človek s svojo poezijo, ki je v njej združil romantične in realistične tendence, razširil obzorje beloruske literature.

Tudi drugi pomembnejši pesnik te dobe *Adam Guryovič* (1869–1894) se je izpovedoval v omenjenih treh jezikih, a so vsa njegovo poezijo objavili šele po oktobrski revoluciji; ta obsega družbeno-revolucionarno, filozofsko in pokrajinsko liriko ter običajsko pesnitev. V beloruskih pesmih je viden vpliv ruskih pesnikov Nekrasova in Koljcova, ki ju je tudi prevajal v materinščini.

Osrednja osebnost oživljene literarne dejavnosti *Francišak Bagaševič* (Bohuszewicz, 1840–1900) je bil zaradi sodelovanja v vstaji preganjan v Ukrajino in tam pod Ševčenkovim vplivom pesnil sprva v ukrajiniščini. Po amnestiji 1884 se je vrnil v Vilno – v bližini tega mesta je bil rojen – in v beloruskih pesmih pod vplivom ruske poezije, zlasti Nekrasova, upodabljal obubožano belorusko vas – kot sodnik in odvetnik je dobro poznal njeno življenje – branil dostojanstvo kmečkega človeka ter kritično prikazoval njegove tlačitelje, vaške mogotce in carske uradnike. Pesmi so se širile v rokopisih in z recitacijami, v tisku pa so izšle ob moralni pomoči poljske pisateljice Elize Rzeszkowe, ki je živila v Grodnu in pisala tedaj svoj ciklus »beloruskih« povesti, v poljskih založbah v tujini, v Avstriji in Prusiji. Prva zbirka z naslovom *Dudka belaruskaja* (Krakov 1891, II. izd. 1896), podpisana s psevdonimom Macej Buračok, velja za Bagaševičev družbeno-politični in domoljubni manifest, druga, naslovljena *Smyk belaruskij* (Poznanj 1894, psevdonim Symon Reuka), pa za njegovo literarno-estetsko izpoved. V obeh so folklorni motivi ob likih ljudskih godcev (dudar, goslač), ki je z njimi hotel buditi narodno zavest med kmečkimi množicami.

Poleg lirike je pomembna zlasti pripovedna pesem *Kepska budze* (*Slabó bo*); zapustil je tudi nekaj povesti, v katerih se je oprl na izročilo ljudske proze. Ti začetki beloruske umetne proze so osamljeni v 19. stoletju, v katerem je – v nasprotju s preteklostjo – ob redkih dramatskih poskusih prevladovala poezija.

Kot dopisnik poljske revije »Kraj«, ki je izhajala v Peterburgu, je Baguševič razvil tudi bogato publicistično dejavnost, a v poljskem jeziku.

Konec 19. stoletja se je tudi v Belorusiji zaostрил razredni boj, vplivu prve poljske delavske stranke, ustanovljene 1882, se je pridružila dejavnost ruske socialnodemokratske stranke, ki je imela svoj prvi kongres prav v Minsku 1898. Vso Rusijo je zajel val stavk, ki jim je leta 1905 sledila revolucija. Ta sicer še ni zmagala, vendar je prisilila carizem k popuščanju. V sproščenem kulturnem ozračju se je tudi v Belorusiji začela nova doba, ki je zanjo značilna široka prosvetna dejavnost, ustanovitev prve stalne gledališke skupine in možnost legalnega tiska. Izhajati je začel prvi beloruski družbeno-literarni časopis »Naša niva« (1906–1915), ki je zbral okoli sebe mlade literarne ustvarjalce. V njem je 1907 Janka Kupala objavil pesem *A hto tam idze?* ter v njej na preprost, a pretresljiv način upodobil zgodovinsko usodo Belorusov.

Le kdo tam prihaja?

Le kdo tam prihaja, kdo tam gre,
kdo so vsi ti številni ljudje?
– Belorusi.

Zakaj jim verige zvenčé na nogáh,
kaj neki nesó na koščenih ramáh?
– Svojo krivico.

A komu krivico svojo nesó,
komu pokazati hočejo jo?
– Vsemu svetu.

A kdo jih naučil je, dvignil iz dna,
da upró se krivici, zbudil iz sna?
– Beda, gorje.

In zakaj zdaj vse to, kaj bi radi,
prezirani veke, slepi, gluhi?
– Biti ljudje.

Stoletja zatiranemu narodu se je zdaj odprla možnost, da dohiti zamujeno. In res je beloruska literatura v 20. stoletju, potem ko si je po besedah znanega sodobnega pisatelja Janke Bryla »trmasto, kot rastlinica med kamni pločnika, utirala pot na površje in zrasla med dvema silama, rusko in poljsko«, razvila vse umetniške vrste, značilne za moderne evropske književnosti. To pa je že novo poglavje njene zgodovine.

Rozka Štefanova
Ljubljana

Literatura

Istorija belorusskoj dooktjabskoj literatury. Minsk, »Nauka i tehnika«, 1977.

Gistoryja belaruskaj literatury. Č. I. Minsk, »Vyšejši škola«, 1977.

A. A. Lojka, N. S. Perkin, Belarуска-poljskijaja litaraturnyja uzaemasuvjazy u XIX st. Vyd. Akademiji Navuk BSSR, Minsk 1963.